

Glava IV

BRIGADA U BICI NA NERETVI

BORBE U DOLINI RIJEKE DREŽANKE I NERETVE

Nakon oslobođenja Posušja i Imotskog, 2. proleterska divizija dobila je zadatak da u sklopu općeg plana Vrhovnog štaba, očisti dolinu rijeke Neretve i zatvori pravac od Mostara.

Za izvršenje dobivenog zadatka, divizija je 13/14. februara 1943. godine izvršila pokret preko sela Rakitno, Karamanovog Klanca i Striževa, izbivši 15. februara u dolinu rijeke Drežanke. U prethodnicu je određena 2. proleterska brigada, a u zaštitnicu divizije 2. dalmatinska. Kako je teren oko Rakitna i Konjskog otkriven, a uz to još pokriven bijelim sniježnim pokrivačem, naše jedinice bile su izložene stalnom napadu neprijateljske avijacije što je usporavalo njen pokret i nanosilo joj gubitke.

Da bi se izbjegli ili umanjili gubici jedinica, kretanje se vršilo rastresito i po dijelovima. Trebalo je prijeći planinu Štitar, visoku preko 1400 metara pokrivenu dubokim snijegom, s malo puteljaka i kozjih staza. Po ovakvom bespuću trebalo se, preko Derališta i Raskršća, spustiti u Karamanove klance i Drage - sve do doline Neretve. U savlađivanju prirodnih prepreka ljudstvo je bilo izloženo ogromnim naporima.

Pored svih tih poteškoća, tuje prošla i prebacila se cijela 2. proleterska divizija, izbijajući 15/16. februara u dolinu Drežanke, gdje su brigade dobile slijedeći zadatak:

- a) 2. proleterska brigada, da napadne i likvidira talijanski garnizon u Drežnici;
- b) 4. proleterska brigada, da razbije neprijateljsko uporište u Grabovici i Karauli, kao i druge željezničke posade prema Jablanici i Konjicu;
- c) 2. dalmatinska brigada, da u rajonu sela Vrđi i Zarožje, posjedne položaje i zatvori pravac od Mostara i Širokog Brijega.

Za izvršenje ovog zadatka, brigada je raspored svojih bataljona izvršila po slijedećem:

- a) 1. i 2. bataljon, na položajima sela Vrđi - Zarožje, sa zadatkom zatvaranja pravca od Mostara i Širokog Brijega, onemogućavajući neprijatelju brz prodor uz dolinu Neretve;
- b) 3. bataljon, u selu Žlijeb i Drežnici;

c) 4. bataljon, u selu Striževu, s jednom četom u Donjem Konjskom, sa zadatkom zatvaranja pravca od Rakitnog i obezbjeđenja divizijske bolnice.

Druga i 4. proleterska brigada, uspješno su izvršile postavljeni zadatak, zarobivši 1. bataljon 380. divizije »Murge« sa svom opremom i naoružanjem.

Po izvršenju ovog zadatka 2. proleterska brigada prebacila se na lijevu obalu rijeke Neretve i paralelno produžila s 2. dalmatinskom na desnoj obali - niz Neretvu prema Mostaru, dok je 4. proleterska produžila napredovanje prema Jablanici.

General Quara, komandant divizije »Murge« obilazi bojište na području Dreznice, 1943.

U dnevnim borbama 17. februara, razbijeni su četnici i Talijani u selu Vrđi, Ravne i Jasenjenima. Na ovoj liniji 2. dalmatinska i 2. proleterska brigada, prešle su u obranu, zatvarajući kanjon Neretve s juga. S ovim su svi talijanski garnizoni sjeverno od Mostara (jedinice talijanske divizije »Murge«) bili odsječeni.

Brz i iznenadni upad 2. proleterske divizije u dolinu Drežanke i Neretve, zbunio je neprijatelja.

Kod neprijatelja u Mostaru nastala je strašna panika. Zavladao je opći strah. Štab 6. talijanskog armijskog korpusa užurbano je počeo organizirati obranu Mostara. Prema 2. dalmatinskoj i 2. proleterskoj brigadi upućene su dvije talijansko-četničke kolone, koje su trebale dejstvovati s obje strane Neretve, da ih što dalje odbace, prema sjeveru od Mostara.

Formiranje ovih dviju talijansko-četničkih kolona izvršeno je 21. februara.

Desna kolona, sastava: 2500 crnogorskih četnika i 3. bataljon 56. talijanskog pješadijskog puka s minobacačima i artiljerijom, pod komandom pukovnika Consola, imala je zadatak da nastupa duž puta Časenjani - Gornje selo - Gomila - Kapratine, prema položajima 2. proleterske brigade, s ciljem da je potisnu s dominantnih položaja i nabace na Neretvu.

Lijeva kolona, sastava: 1500 crnogorskih četnika, 2. bataljon 25. talijanskog pješadijskog puka, jedan bataljon »crnih košulja« ojačan artiljerijom, pod komandom pukovnika Scottija, imala je zadatak da nastupa putem Sirdije - Vrđi, prema položajima 2. dalmatinske brigade, s ciljem da je u rajonu Vrđi uništi i onemogući eventualno odstupanje na sjever dolinom Drežanke.

General Quara, komandant divizije »Murge« obilazi groblje svojih vojnika na području Dreznice, marta 1943.

Komandant obiju kolona bio je general Gherzi iz divizije »Murge«.

Ovako formirane i dobro pripremljene neprijateljske kolone, uz podršku i sadejstvo avijacije, krenule su uz Neretvu.

Desna je kolona bila nešto upornija pa je 22. veljače uspjela potisnuti dijelove 2. proleterske brigade i zauzeti selo Ravni.

Lijeva kolona, koja je nastupala prema položajima 2. dalmatinske brigade, bila je sporija. Kako je Štab brigade imao sigurne podatke o neprijatelju to je pravodobno na položaje prema Vrđima ubacio i 4. bataljon. Tako se cijela brigada, ojačana s jednim bataljonom 2. proleterske, našla na položajima Vrđi, obezbjeđujući prodiranje 2. proleterske divizije prema Jablanici.

Na pravcu 2. dalmatinske brigade, neprijatelj je ispoljavao sve jači i jači pritisak. Pomjeranje neprijatelja ka sjeveru osjećalo se i po pojačanom dejstvu talijanske avijacije, koja je vršila praćenje i podršku neprijateljskih kolona s obje strane rijeke Neretve.

U vezi s novonastalnom situacijom na pravcu Prozora i Gornjeg Vaku-
fa, gdje su jake njemačke snage ugrožavale pozadinu naših jedinica i Cen-
tralne bolnice, Štab 2. proleterske divizije, naredio je da se 2. proleterska
brigada 26. februara, neprimjetno izvuču iz kontakta s neprijateljem, i li-
jevom obalom Neretve što prije prebaci u Jablanicu, a njen sektor obrane
da preuzme 2. dalmatinska brigada. Štab 2. dalmatinske, odredio je svoj 4.
bataljon, koji je prešao na lijevu obalu rijeke Neretve i zauzeo položaje,
koje je do tada držala 2. proleterska brigada. Vjerojatno je da su četnici pri-
mijetili izvlačenje 2. proleterske iz borbe, pa su u toku dana, uz podršku
talijanske avijacije i artiljerije, izvršili snažan napad na položaje 2. dalma-
tinske brigade. Međutim, protunapadima na svim pravcima, uz osjetne gu-
bitke, neprijatelj je bio odbijen. Na sektoru i pravcu 2. bataljona, zarobljena
je četnička oficirska patrola, koja je nosila naređenje za napad komandan-
tu kolone na desnoj obali Neretve. Zbog neopreznosti naših stražara, čet-
nici su uspjeli pobjeći.

Četnički kuriri su pri sprovođenju u Štab brigade pobjegli, ali bez
oružja i jednog pisma koje je kod njih pronađeno. Pismo je, u stvari, zapo-
vijest četničke Vrhovne komande, s kojom se naređuje hercegovačkim i cr-
nogorskim četničkim »brigadama«, da 27. februara u 8 sati, izvrše koncen-
trični i opći napad na 2. dalmatinsku brigadu i da je odbace od Mostara
što dalje na sjever.

Evo što se u toj četničkoj zaplijenjenoj zapovjesti o tome, pored osta-
log, kaže:

»Komunističke snage pod jakim pritiskom četničkih formacija napus-
tile su zapadnu Bosnu, dijelom su rastrojene i pobjegle u raznim prav-
cima a dijelom bježeći nadiru dolinom Neretve u pravcu Konjica i do-
linom rijeke Drežnice, dok jednim dijelom nalaze se kod Imotskog.
Grupa u dolini Neretve uspjela je da dođe do Konjica gdje je zaustav-
ljena od strane limsko-sandžačkih četničkih odreda.

Grupa u dolini rijeke Drežanke zauzela je Drežnicu, prešla na lijevu
obalu rijeke Neretve do Bijelog potoka, gdje je zaustavljena od strane
hercegovačkih četnika, dok je od rijeke Drežanke uputila izviđačke di-
jelove desnom obalom rijeke Neretve istočnim padinama planine Ča-
bure.

Naše snage dobivaju pojačanja na svim pravcima i preduzeće napad
sa svih strana u cilju tučenja komunista u dolini rijeke Neretve i rijeke
Drežanke prema priloženoj općoj direktivi.«⁰

Ovu zapovijest tih je dana emitirala radio-stanica »Slobodna Jugosla-
vija«. Iz nje se još jednom vidi otvorena oružana suradnja četnika, ustaša,
Nijemaca i Talijana protiv NOVJ.

U talijanskom izvještaju od 26. februara o tom četničko-talijanskom
napadu kaže se:

»Sutra u jutro 27. februara, poslije pripreme artiljerije i avijacije razvit
će se uporedna akcija (misli se na obje kolone - O. E.) - velikog zajivata
da bi se u prvoj fazi eliminirale partizanske formacije u zoni Drežni-
ce. ..«

Da bi preduhitrio četnike i Talijane u njihovim planovima, a pošto
je imao sigurne podatke o vremenu napada, Štab 2. dalmatinske brigade

1) Arhiv VII, Ča, dep. br. 296.

donio je oduku, da sa čitavom brigadom izvrši iznenadni napad na neprijatelja - dva sata ranije, tj. 27. februara u 6 sati u jutro.

Točno u određeno vrijeme bataljoni su pošli u napad. U borbi koja je trajala od 6 do 15 sati, neprijatelj je bio razbijen i odbačen prema Mostaru. Ovi napadi i juriši bili su tako brzi i siloviti da je neprijatelj bezjačeg otpora napustio svoje položaje i u paničnom bijegu, ostavljajući komore, kuhinju i druge stvari, pobjegao prema Mostaru. Čak ni njihov komandant nije imao vremena da se pravodobno povuče, pa mu je zaplijenjen jahaći konj i sva arhiva. Nekim članovima njegovog štaba ostala je kapa, drugima lična oprema, trećima opasač i druge stvari.

O toj borbi i razbijanju neprijatelja, evo što je tada u »Dalmatinskom udarniku« pisao zamjenik komandira 3. čete 2. bataljona 2. dalmatinske brigade, Vaso Crnogorac:

»Borili smo se sa četničkim izrodima iznad sela Vrđi na desnoj obali Neretve. Nakon dva ranija dana teških borbi, došao je onaj najteži, 27. februara, ranim jutrom, preduzeli smo napad i juriše. I kao obično, neprijatelj koji se nas boji uvijek, a po noći osobito, bježao je kao da ga sam vrag progoni. Ostavljao je i bacao sve. Bogati plijen ostao je iza njih, a u bijegu su ostavili i samu zastavu, to znamenje, koje svaka vojska čuva i poštuje. I ona im je smetala na bijegu. Našao sam je i donio, jer sam bio svjestan da je ta bačena zastava još jedan dokaz slabog morala i velikog kukavičluka naših neprijatelja.

Neprijatelj gubi sve više povjerenja u samog sebe, jer uviđa da se ne može boriti sa našom vojskom, koja se bori za pravilne narodne ideale. . .«^{1a)}

Književnik Čedomir Minderović je napisao:

»Dok ovo pišem čuje se rijetka, neujednačena, potmula puščana i mitraljeska paljba. Borba se vodi na sektoru Druge dalmatinske kojoj je u toku noći poslat kao pojačanje jedan bataljon Druge proleterske. Čuju se i bacači, ali rijetko.

Juče, noćas, danas - Druga dalmatinska i Druga proleterska vode krvave borbe sa četničkim bandama. Imamo nekoliko mrtvih i ranjenih. Odmah poslije zaplijene četničke zapovijesti za napad, naši su preduzeli protivnapad. Četnici su odbačeni daleko prema Mostaru. Nanijeti su im veliki gubici. Jedan naš bataljon nalazi se u Gorancima, njihovoj »primopredajnoj stanici«. Borbe se i danas vode. Neprijateljska artiljerija intenzivno tuče naše položaje. Gotovo cjelokupna djelatnost talijanske avijacije svedena je na položaje Druge dalmatinske. Ali tutnja va topova i bacača već je dalja, rad mitraljeza dopire dovede potmulo iz velike daljine«.²⁾

U talijanskim izvještajima kaže se, daje desna kolona u 16 sati zbog terenskih teškoća i vatrom automatskog oružja 2. dalmatinske brigade kod Borovca - Grabovčine i Jasenjane, bila zaustavljena, ali o gubicima ne govore ništa.

Rezultat ove borbe bio je:

Neprijateljski gubici: poginulih 34, ranjenih 40 Talijana i četnika. Zaplijenjeno: minobacača 1, puškomitraljeza 2, veći broj pušaka i municije.

1a) »Dalmatinski udarnik«.

2) Č. Minderović, »Za Titom«, Beograd 1963, str. 159.

Naši gubici: poginulih 3, od kojih i komandir 1. čete 1. bataljona Ilija Škundrić, a ranjeno 19 boraca i starješina, od kojih komesar 3. čete 1. bataljona Đuro Alfirević, te komandiri 1. i 3. čete 2. bataljona Ante Sardelić i Branko Mirković.

Prebrisana parola u Dreinici, marta 1943.

Drugog dana, pošto je neprijatelju pristiglo pojačanje od 500 četnika, te uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, krenuo je u ponovni napad. Ali je i taj napad završio neuspjehom. Neprijatelj je odbijen i povraćen ka Mostaru uz gubitke od preko 120 mrtvih i toliko ranjenih.

Kolika je panika i pometnja zahvatila četnike poslije navedenih poraza, najbolje ilustriraju ovi podaci iz međusobne prepiske četničkih komandanata:

Draža Mihailović, piše Baji Stanišiću, komandantu crnogorskih četnika:

»Naredio sam Baćeviću, da s Hercegovcima udari iz Dinare komunistima u leđa, pravcem: Bosansko Grahovo - Livno - željeznička stanica Jablanica (sjeverno od Mostara). Zato vrijeme će Ostojić sa prikupljenim snagama iz Hercegovine i Pavlovim ljudima izvršiti ofanzivni udar sa odeljka Bjelašnice - Prenj planina. Naredio sam Jevđeviću da politički pomogne ovaj rad. »Tetkići« (tako su četnici zvali Talijane prim. O. E.) su prinuđeni da popuštaju, jer su im komunisti zarobili 2000 ljudi u oblasti Jablanice - Prozor. Sada je jedinstven momenat da s komunistima raskrstimo jedanput za svagda.«³⁾

3) Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića, broj 60, stranica 112, knjiga I, Beograd 1945. godine.

Stanoje Jovičević, član četničkog komiteta za Crnu Goru, piše Baji Stanišiću:

»Gospodine pukovniče, uzmite motku u ruke i natjerajte Crnogorce da se bore, to su oni u sastavu desne kolone koje je razbila i potukla 2. dalmatinska brigada na desnoj obali Neretve, a oficirima naredite da jedan drugom ne podmeću.⁴⁾

Iz ovih podataka, jasno se vidi kakav je bio moral četnika i našto je ličila kraljeva vojska u otadžbini.

4) Isto, dokument, broj 64.

DRUGA DALMATINSKA BRIGADA FORSIRA NERETVU

»U bici na Neretvi, moglo bi se reći, rješavala se sudbina naše revolucije. Tu su udruženi okupatori, Nijemci i Italijani, uz pomoć ustaške vojske i četnika Draže Mihailovića, koji su im se pridružili na Neretvi, započeli svoju do tada najveću ofanzivu protiv naše Narodnooslobodilačke vojske. Bila je to jedna od naših najslavnijih i ujedno najhumanijih bitaka.«

Tito

Takoreći u naletu 2. proleterska i 3. udarna divizija, sručile su se u dolinu Rame i Neretve i uništile dijelove talijanske divizije »Murge«. Uprkos upornoj četničkoj obrani s lijeve obale Neretve, dijelovi 2. proleterske divizije prešli su rijeku i ostvarili dva mostobrana. Našim je jedinicama bio otvoren put za Hercegovinu, Crnu Goru i dalje. Gotovo sve jedinice našle su se u dolini Rame i Neretve. Ali, trebalo je sačekati ranjenike, koji su se pod najtežim uvjetima prebacivali u područje Prozora. Četiri tisuće ranjenika bilo je ugroženo. Njemačka 717. i druge divizije vodile su borbu protiv naše 7. (banijske) divizije i uspjele su da kod Bugojna prodru na dva kilometra od naših ranjenika. U tako kritičnoj situaciji za ranjenike, donio je drug Tito 28. februara 1943. godine, u selu Gračanica, sudbonosnu odluku: da se 2. i 3. divizija povuku s rijeke Neretve, natrag prema Gornjem Vakufu i da ponajprije potuku najopasnije njemačke kolone, koje su se najviše približile našim ranjenicima. Poslije uništenja te najopasnije i najvažnije grupacije, naše snage da se vrate i prijeđu rijeku Neretvu, da razbiju četnike i nastave proboj prema Crnoj Gori i Sandžaku. U isto vrijeme naredio je drug Tito da se neprijatelj obmane na taj način, što će se izvršiti rušenje mostova na Neretvi i tako otkloniti pažnju Nijemaca s pravca našeg proboja.

Prvog marta, 2. i 4. proleterska brigada, užurbano su se prebacivale kamionima prema Gornjem Vakufu. Dolina Neretve ostala je prazna. Druga dalmatinska brigada, odbila je 3000 Talijana i četnika, koji su se od Mostara, uzvodno Neretvom, pokušavali probiti prema Drežnici. Po naređenju Štaba divizije, brigada se s položaja Vrđi i Jasenjane objema obalama Neretve postepeno povlačila ka Grabovici i dalje na sjever. Zaštitnice su osiguravale pozadinu naših snaga, koje su se borile oko Gornjeg Vakufa i Vilića guvna. Za vrijeme pokreta brigade, Štab je obaviješten da je Vrhovni komandant izdao naređenje da se poruše svi mostovi na rijeci Neretvi od Karaule do Ostrošca. Odmah se Štab brigade povezo s Pionirskom četom Vrhovnog štaba, upozoravajući je da se most kod Karaule ne sruši prije povlačenja svih dijelova brigade, koji su se nalazili na lijevoj obali Neretve.

Kada je prešao i posljednji borac, s lijeve na desnu obalu Neretve, most je kod Karaule srušen. Odatle je brigada produžila pokret k Jablanici, zaposjedajući položaje zapadno od Rame i Jablanice, zatvarajući pravac dolinom rijeke Doljanke i Rame. Istodobno su na ovom dijelu Neretve porušeni svi cestovni i željeznički mostovi.

Osjetivši povlačenje 2. dalmatinske brigade s položaja južno od Drežnice, četnici su nastupajući za njom drugog dana upali u Grabovicu, a trećeg dana i u Jablanicu. Brigada nije imala zadatak da Jablanicu brani.

Trećeg marta, raspored 2. dalmatinske brigade, bio je slijedeći: Štab brigade, zastavni vod i 1. bataljon u selu Gračac, 2. i 4. bataljon u selu Slatina, a 3. bataljon u sjeverozapadnom dijelu Jablanice.

U borbama za Prozor i Jablanicu, naše jedinice zaplijenile su desetak neprijateljskih tenkova i nekoliko bornih kola od kojih je Vrhovni štab formirao Tenkovsku četvu. Za privremenog komandira čete postavljen je Periša Grujić, dotadašnji komandant 1. bataljona 2. dalmatinske brigade. Zadatak Tenkovske čete bio je da pomogne našim jedinicama u zauzimanju Konjica i da 3. marta krene iz doline Rame s jedinicama 2. dalmatinske brigade i napadne četnike u Jablanici.

Kod Makljena i Vilića guvna vodio se najpresudniji boj, koji su morale dobiti naše jedinice. To su znali svi borci i rukovodioci. Svi su znali, da Nijemci ne smiju prodrijeti u kotlinu Prozora gdje su bili ranjenici. Odbačeni su prema Gornjem Vakufu.

Čim je odbačena 717. njemačka divizija prema Bugojnu Tito je donio odluku da forsira rijeku Neretvu na dijelu Jablanice i Ostrošca, da uništi četnike u gornjem toku Neretve i da preko Prenja što prije izbije u Hercegovinu na liniju: Nevesinje - Ulog - Kalinovik. U tom cilju 4. marta naredeno je da 2. proleterska divizija forsira Neretvu kod Jablanice, da razbije četnike u okuci Neretve i da nastavi energično gonjenje u pravcu: Borci, Boračka jezera, Glavatićevo i dalje.

Bilo je od velike važnosti da se što prije forsira Neretva. Oko podne, u Štab 2. dalmatinske brigade, koji se nalazio u selu Gračac, stigao je kurir, s naredjenjem da komandant brigade Ljubo Vučković odmah dođe u Vrhovni štab. Komandant je sjeo na motocikl i odveo se u selo Gračanicu, u dolini rijeke Rame, gdje se u jednoj vodenici javio vrhovnom komandantu NOV i POJ drugu Titu.

Pored upoznavanja sa situacijom na frontu, drug Tito je naredio komandantu da s 2. dalmatinskom brigadom, a uz podršku Tenkovske čete, još u toku dana napadne četnike koji su se prebacili u Jablanicu i protjera ih preko Neretve, a potom da s brigadom u toku noći 5. marta, na tom dijelu forsira rijeku i prijeđe na njenu lijevu obalu. Evo što je o tom, pored ostalog, komandantu saopćeno:

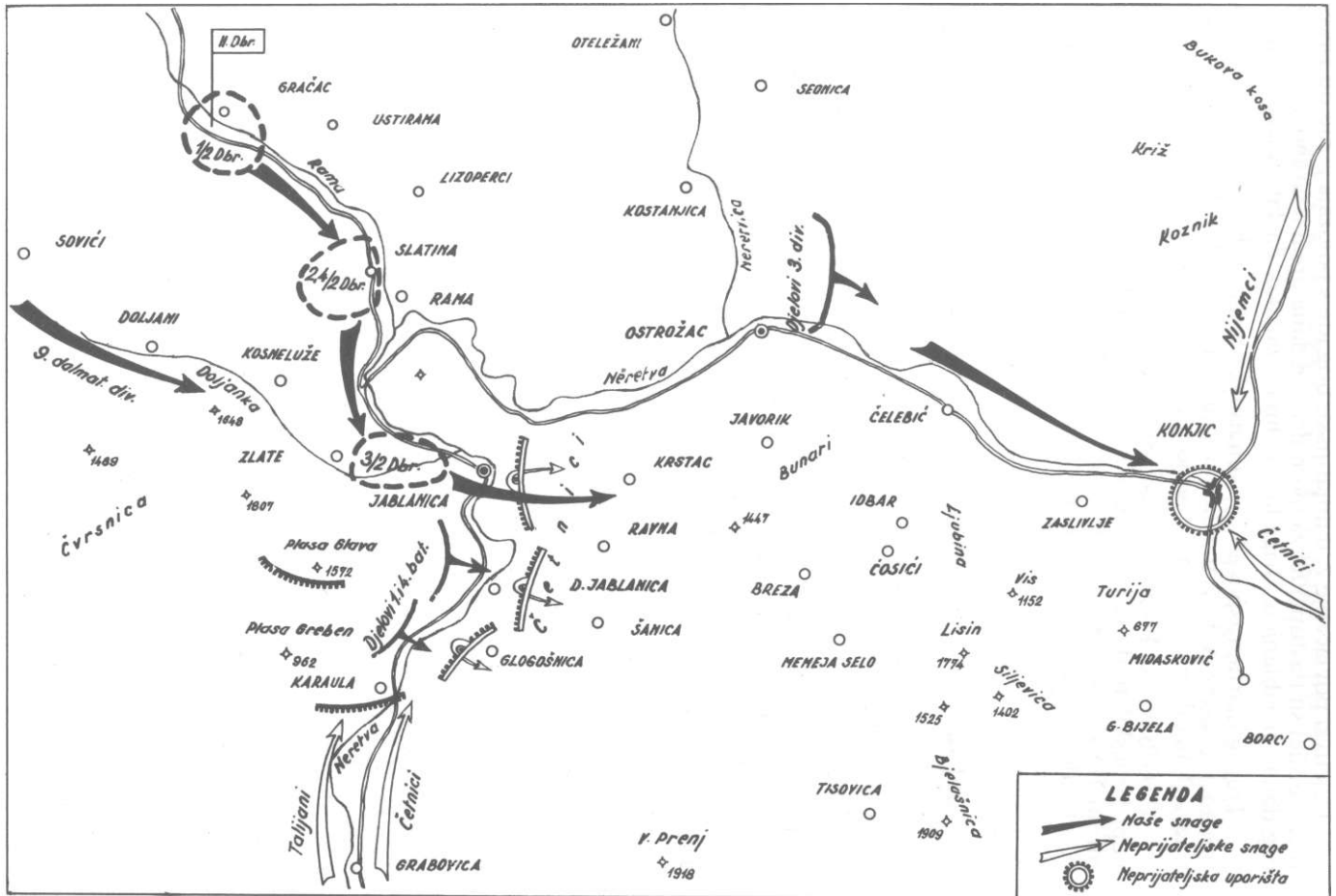
»Nijemci, koji su nadirali od Gornjeg Vakufa, razbijeni su na Vilića guvnu i na prilazima Prozoru, a ranjenici su spašeni. Od vašeg uspjeha na forsiranju Neretve zavisiće ne samo prijelaz i izvlačenje ranjenika, nego i dalje dejstvo čitave naše grupe, koja se sada nalazi u dolini Rame i Neretve.«

I dalje, Ljubo Vučković, kaže:

»Četvrtog marta, u jeku bitke na Neretvi, drug Tito mi je lično izdao naredjenje da sa brigadom forsiram Neretvu kod Jablanice. Bio sam u prvom trenutku iznenađen takvom odlukom, pošto je on lično nekoliko dana ranije naredio da se poruše mostovi na Neretvi. Sve mi je postalo jasno kada mi je rekao da je rušenje mostova u stvari taktička varka kako bi se neprijatelj koncentrisao na druge pravce. I bio

FORSIRANJE NERETVE
(6-7. marta 1943. godine)

82

LEGENDA

- Naše snage
- Neprijateljske snage
- Neprijateljska uporišta

je u pravu. Ovaj taktički potez omogućio je brigadi da znatno lakše izvrši zadatak 6. marta uveče, jer su na suprotnoj strani bili samo četnici.«⁵⁾

Po povratku u brigadu, komandant je naredio Štabu 3. bataljona, da padom mraka, uz podršku tenkova, napadne na četnike koji se nalaze u Jablanici i da ih odbaci preko Neretve.

U prvi sumrak 3. bataljon s nekoliko tenkova pošao je na izvršenje dobivenog zadatka. No, iako je zakasnio, ipak je uspio opkoliti četnike, otvoriti vatru sa svih strana i upasti među njih. Kod protivnika je nastala strahovita panika. Iznenadeni su. Nisu shvatili o čemu se radi. Bili su nemoćni da bilo što poduzmu. Poslije kratke, ali vrlo oštre borbe, razbijena su dva četnička bataljona i protjerana u bijeg preko Neretve i prema Grabovici. Naneseni su im ozbiljni gubici. Još u prvom naletu zarobljeno je pet četnika iz 1. durmitorske četničke brigade. Pored toga, neprijatelj je imao preko 60 četnika, što poginulih što pri bijegu utopljenih u Neretvu. Zaplijenjeno je 10 pušaka i nekoliko sanduka bombi i municije.

Situacija je u dolini Rame i Neretve 5. marta još uvijek bila kritična. Evo što je toga dana u ratnom dnevniku brigade zapisano:

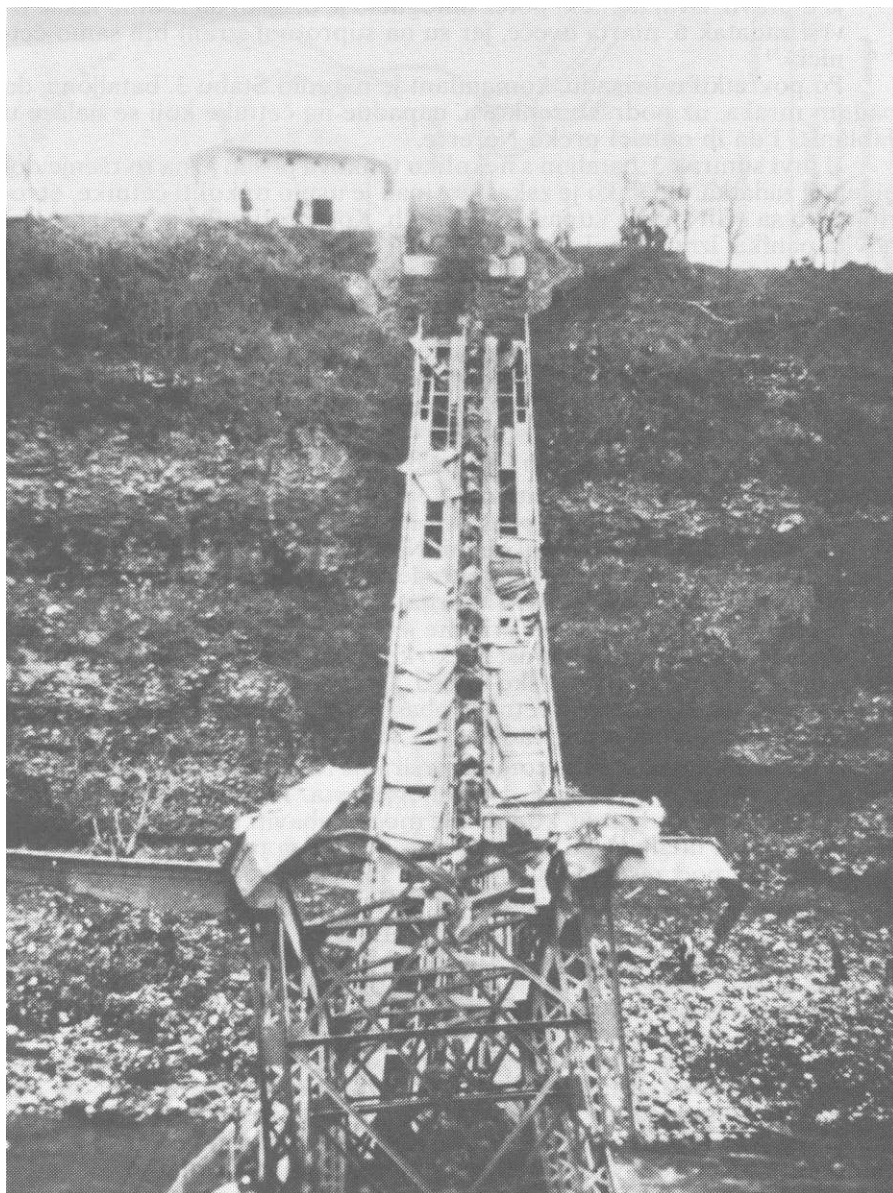
»Opća situacija veoma kritična. Neprijatelj sve više stiska obruč. Sve naše snage zbijene su na prostoru Prozor - Jablanica. U boraca naše brigade moral na zavidnoj visini. Naša brigada nalazi se na sektoru Jablanice. Večeras primljeno naređenje da se pređe srušeni most na Neretvi u Jablanici i protjera neprijatelj s lijeve obale Neretve. Sve pripreme najhitnije izvršene. Vrijeme je vrlo povoljno: velika pomrčina. Uvečer se počeo graditi most preko kojeg treba da se prebace sve naše jedinice. To je bilo vrlo teško izvesti, jer su iznad samog mosta na suprotnoj obali Neretve bili četnici i obasipali most mitraljeskom vatrom. Naš 3. bataljon dobio je zadatak da se prvi prebaci preko mosta.«⁶⁾

U vezi s dobivenim zadatkom za forsiranje Neretve, Štab brigade je odlučio da se rijeka prijeđe preko srušenog mosta. Trebalo je u tim priprema uraditi mnogo posla, koji se nije mogao obaviti preko noći. Bataljoni su bili dosta udaljeni od predviđenog mjesta za prijelaz. Trebalo ih je neprimjetno i pod zaštitom noći, privući što bliže u Jablanicu i k mostu. Pored toga, na izvršenje tog veoma kompliciranog zadatka utjecalo je i to što je rijeka Neretva od otapanja zimskih snjegova toliko nadošla daje kao pomamna jurila svojim koritom. Pionirska četa Vrhovnog štaba, određena za pravljenje mosta, zakasnila je da izvrši zadatak. Zbog tih teškoća, Štab brigade izvijestio je Vrhovni štab daje Neretvu u toku noći 5/6. marta nemoguće forsirati pa je odlučeno da se s tim počne u prvi sumrak 6. marta.

U daljnjem radu prelaska brigade preko Neretve, štabovima bataljona naređeno je, da pod zaštitom mraka bataljone privuku u Jablanicu, što bliže k mostu. Komandantu 3. bataljona Brunu Vuletiću, čiji se bataljon nalazio u sjevernom dijelu Jablanice usmeno je saopćen zadatak, da će njegov bataljon prvi forsirati Neretvu kod Jablanice, i to na mjestu porušenog željezničkog mosta, koji je lijevom stranom visio u rijeci, a desnom se nalazio na površini vode. Komandant je upoznat i sa slijedećim: na suprotnoj obali, iznad samog mosta, na stjenovitom, dobro utvrđenom i dominirajućem položaju, nalazi se ojačani četnički bataljon; pozadi toga bataljona, na sje-

5) »Vjesnik«, broj 29 od 29. VII 1972.

6) O. Egić, n. d.

*Ruševine mosta na Neretvi kod Jablanice preko kojeg je prešla 2. dalmatinska brigada
i ostali dijelovi 2. proleterske divizije*

vernim padinama Tankog brda, nalaze se jake rezerve neprijatelja; za trećim bataljonom Neretvu će prelaziti 2. bataljon, dok će 1. i 4. bataljon, kao i Prateća četa, biti raspoređeni nizvodno rijekom Neretvom, da bi na sebe privukli četnike, radi lakšeg prijelaza 3. bataljona preko srušenog mosta i izvršenja dobivenog zadatka.

Shodno dobivenom zadatku od Štaba brigade, komandant 3. bataljona Bruno Vuletić, odlučio je, da s bataljonom noću, 6. marta, forsira rijeku Neretvu, i to baš preko srušenog mosta, pa je u vezi s tim pozvao u Štab bataljona sve komande četa i saopćio im dobiveni zadatak. Po izjavi bivšeg komandira 2. čete Joze Grubelića, komandant je tom prilikom, pored ostalog rekao:

»Na lijevoj obali Neretve nalazi se oko 12.000 četnika, a poviše samog srušenog mosta nalazi se kamena zgrada udešena za obranu i još nekoliko bunkera, u kojima se nalaze četnici. Tu u rajonu Rame i Jablanice leži 4000 ranjenih drugova, čiji život ovisi o nama. Zar ćemo dozvoliti da ih podivljali okupatori i domaći izdajnici bace u Neretvu? Ne, prije ćemo svi izginuti, nego to dozvoliti. Ostavljam vama, komandama četa, da se javite dobrovoljno, koja će četa prva noćas prelaziti Neretvu. Potrebno je raditi brzo, jer postoji opasnost da neprijateljska avijacija zateče sakupljene ranjenika ovdje u dolini Neretve i da nam nanese ozbiljne gubitke.«⁷⁾

Za trenutak nastala je tišina. U glavama komandira i komesara četa redale su se misli: Neretva, brza planinska rijeka, prijelaz preko porušene konstrukcije željeznog mosta, kako prelaziti noću, a iznad same konstrukcije nalaze se četnici s bombama i mitraljezima, i svuda naokolo opet četnici.

Tišinu je prekinuo glas komandira 2. čete Joze Grubelića: »Druga četa će prva prelaziti Neretvu!«

Ujutro su se komandiri i politički komesari vratili u svoje čete.

»Drugovi - počeo je komandir 2. čete - dobili smo vrlo odgovorni zadatak. On je važniji i značajniji od svih koje je do sada naš bataljon dobivao. Na drugoj strani Neretve koncentrirano je 12.000 četnika. Njihov je zadatak da nam ne dozvole prijeći rijeku. Naš bataljon određen je da noćas prijeđe Neretvu, napadne i protjera četnike. Naša četa će prva prelaziti Neretvu preko srušenog mosta. Možda se pitate, drugovi, zašto je drug Tito naredio da se poruše svi mostovi, kad je znao da ćemo prelaziti Neretvu. To je učinjeno s ciljem da se obmani neprijatelj. Da je ostavljen i jedan most, neprijatelj bi bio siguran da ćemo prelaziti na drugu stranu i znao bi, gdje će prelaz biti. Tada bi mu lako bilo da na vrijeme poduzme sve mjere, da nam onemogući prijelaz i tako nas dovede u tešku situaciju. On je sada zbunjen. Vjeruje da nećemo prelaziti na drugu stranu Neretve i pita se, kuda ćemo krenuti. To treba iskoristiti, brzo izvršiti prijelaz i tako spasiti naše jedinice i ranje-

7) Na lijevoj obali Neretve, od Konjica do Jablanice, branili su se četnici, uz podršku njemačke i italijanske artiljerije i avijacije. Na položaju Bjelašnica - Prenj - Jablanica registrirane su sledeće jedinice: Kombinovana, Konjička (po mjestu Konjic) 1. i 2. durmitorska i Nikšićka četnička brigada, Jezerošaranski i Pivski četnički odred, dok se četnička rezerva nalazila na prostoru Čičevo - Boračko jezero, spremna za dejstvo prema Konjicu i Jablanici. Po njemačkim izvorima, računa se daje na širokom prostoru Konjica, Mostara, Kalinovika i Nevesinja bilo 19.000 četnika. (General-pukovnik Jovan Vukotić, »Narodna armija«, br. 1733, 1972. godine).

nike od uništenja u kanjonu Neretve. Ima li nekog u četi, da se dobrovoljno javi za prijelaz Neretve preko srušenog mosta?»⁸⁾

Poslije kraće pauze, pošto je vidio da se nitko ne javlja, javio se desetar 4. desetine, ili takozvane »Grom desetine«, Stevo Opačić. On je rekao: »Ja ću sa svojom desetinom prvi i dobrovoljno prelaziti noćas Neretvu.«

Komandir čete, poznavajući tu desetinu i njenu odlučnost u dotadašnjem izvršavanju zadataka, složio se da ona prva pređe rijeku. Oči bataljona bile su uprte u »Grom desetinu«.

Nije bilo vremena da se u četi održi sastanak komunista i skojevaca. Ali i bez toga su riječi komandira shvaćene kao vojničko naređenje i partijska direktiva, kao poziv za maksimalno zalaganje i samoprijegor svakog pojedinca za pravodobno i potpuno izvršenje primljenog zadatka.

Šestog marta u 18 sati, zaštićen mrakom, u punoj tišini kretao se 3. bataljon cestom pored željezničkog nasipa niz Jablanicu k porušenom mostu na Neretvi. Na drugoj strani rijeke, tu i tamo, svijetlila je poneka vatra i povremeno su štekali četnički mitraljezi. Četnici su na lijevoj obali Neretve. Nisu bili daleko od naših jedinica. Imali su i pored same rijeke skrivene osmatrače. Zato se moralo biti vrlo oprezan. U interesu očuvanja tajnosti

8) Zapis J. Grubelića (kod autora) glasi: »Nakon sastanka u Štabu bataljona, otišli smo na položaje da bi osmatrali prilaze mostu, mostovnu konstrukciju i položaje četnika, u neposrednoj blizini mosta. S položaja na kome smo se nalazili, nismo mogli dobiti puno elemenata koji bi nam govorili o tome što nas čeka na putu izvršenja dobivenog zadatka. Nakon izvidanja povratili smo se u čete i odmah počeli sa pripremama. Sazvan je sastanak komunisti, a nakon toga i čitave čete. Nakon upoznavanja boraca sa zadatkom, zapazio sam da su ponosni što je baš njima omogućeno da ponove podvige sa Čilaša. U četi je bilo 64 borca, podijeljenih u dva voda po dvije desetine. Četvrta desetina nosila je naziv »Grom desetina«; u njen sastav određivao sam fizički jače borce. Ona se često iskazivala u ranijim borbama, stoga sam radi što sigurnijeg izvršenja dobivenog zadatka, naredio da će u prelazu preko mosta četa nastupiti sa začelja kako bi se »Grom desetina« našla na čelu čete. Padom mraka izvršen je pokret, ubrzo smo stigli u Jablanicu, u njoj se osjećala prilična uznemirenost, osjeća se prisutnost i dijelova drugih jedinica, pa čak i ranjenika. Svi čekaju prelaz na lijevu obalu Neretve.

Kao simbol izvršenja zadatka, za tu noć tj. 6/7. III znaci raspoznavanja bili su: »*Ranjenik spašen*«. Ja kao komandir čete dobio sam signalni pištolj sa dvije rakete koje sam trebao ispaliti u pravcu neprijatelja, kada kompletna četa pređe na lijevu obalu i ovlada mostobranom.

U Jablanici postrojio sam četvu izdao dopunska naređenja, svi smo skinuli obuću, obezbjedili da pri pokretu ne odajemo zvukove kako bi se što više u tajnosti privukli neprijateljskim položajima. Četa je krenula uz lijevu stranu željezničke pruge, drugi vod, a na njegovom čelu »Grom desetina«. Ja i komesar smo bili pozadi drugog voda, a za nama je išao prvi vod. Znači nastupalo se u koloni. Kada je čelo kolone dostiglo nad obalu rijeke po vezi sam dobio vijest da se tu nemožemo spustiti u kanjon rijeke do porušene konstrukcije mosta koja je ležala u vodi nabujale rijeke. Naredio sam da se četa prebaci na desnu stranu pruge, tu je obala bila nešto blaža, ali se ipak spuštanje vršilo puzeći u sjedećem stavu, zadržavajući se puškom da se uslijed velike kosine ne odleti u vodu. Prelaz je počeo, »Grom desetina« se verala po konstrukciji porušenog mosta, za njom je odmah nastupala III desetina, ja i komesar čete nalazili smo se uz samu vodu, za nama je u koloni pogađao i čekao prvi vod. Očekivali smo rezultate borbe »Grom desetine«, vrijeme je prolazilo jako sporo. Noć je bila vrlo tamna, padala je sitna rosulja, bilo je klisko kretati se po mostu. Pucalo je sa svih strana, zaista jedna stravična situacija. Najednom osmotrimo odbljesak, a zatim defonaciju prve, druge i niz slijedećih eksplozija bombi, odmah smo ocijenili da su prvi borci »Grom desetine« s njenim komandirovom Stevom Opačićem dohvatili se suprotne obale. Odmah smo krenuli ja i komesar, a za nama i prvi vod. Na mostu smo nailazili na borce II voda koji još nisu bili prešli na drugu stranu. Čuli smo jauke jednog druga koji je pao u rijeku, ali pomoći mu nismo mogli. Obzirom na položaj porušenog mosta uslove pod kojima se osvojio prelaz, u relativno kratkom vremenu kompletna druga četa bila je na lijevoj obali i organizirala uži mostobran oko samog mosta, bunkera, tunela i više u desno. Ispalio sam dvije bijele rakete, što je bio znak daje četa izvršila postavljeni zadatak. Na desnoj obali nastala je spontana radost. Počeo je prelaz ostalih jedinica...«

i uspjeha čitave akcije nije se smjelo dozvoliti da oni primijete kretanje 3. bataljona ni drugih jedinica.

U nedavnim borbama i bombardiranjem Jablanica je teško porušena uvijena u prozirni veo crne noći.

Sablasno je šumjela ćudljiva Neretva, kao da traži nove žrtve i ljudsku krv. Skriven mrakom i tišinom 3. bataljon je žurio prema svome cilju. Jar-kovima, voćnjacima i dvorištima bespomoćno su ležala napuštena kola i tenkovi. To je bila posljednja stanica svih naših vozila u 4. ofanzivi. Kozjim stazicama hercegovačkih brda moglo se ići samo pješice.

S jedne čuke iznad same rijeke povremeno je štektao četnički mitraljez. Tada bi, visoko iznad krovova, svijetleća zrna usijala vatrene pruge u zgusnutom tijestu pomrčine.

Druga četa, kao prethodnica bataljona, približavala se k mostu, zaustavila se i zaklonila tu iza nasipa. S njom je i komandant bataljona. Borci su pažljivo slušali komandira četvrte desetine, Stevu Opačića:

»Drugovi, zadatak vam je poznat. Za njegovo izvršenje moramo dati sve što je u našoj moći, pa i sebe. Naša četa prelazi prva preko porušenog mosta, a za njom naš bataljon. Mi idemo prvi da pređemo most, razbijamo četničke položaje i omogućimo nesmetan prelaz preko rijeke svim našim snagama. Trebamo raditi brzo i u tišini. Ne zaboravite, da od izvršenja našeg zadatka zavisi uspjeh ovog sudbonosnog pothvata naše vojske. A sada za mnom.«⁹⁾

Potom se »Grom desetina« odvojila od čete i pošla ka mostu. Glavnina čete ostala je pedesetak metara od mjesta prijelaza, u gotovosti da na dati znak prethodnica prelazi most. Drugi dio bataljona zauzeo je položaje na desnoj obali rijeke Neretve, štiti prijelaz 2. čete i bio je spreman da pređe rijeku.

Kada je »Grom desetina« stigla do srušenog mosta, vidjela je desnu stranu mostovne konstrukcije kako leži na površini vode, a zatim se skoro vertikalno dizala k lijevoj obali. Spustiti se do vode s lijeve obale bilo je vrlo teško i opasno, jer se obala spuštala okomito k vodi. Desetar je konstatirao da se k srušenoj konstrukciji mosta tu ne može spustiti. Obišao je lijevo i desno, ali podesnije obale za spuštanje k vodi nije bilo. Izvijestio je komandira čete, da je na tom mjestu spuštanje ljudi k vodi nemoguće. Odgovoreno mu je: »Prelaziti se mora!«

Sada je nastalo ono najteže, desetar Opačić, bez cokula u čarapama, a za njim Mirko Katić, pa Marko Berger, Stanko Skračić, Krešo Grubelić i Mila Milošević, a zatim Silvestar Antić, Marin Ševo, Rade Grnić, Vicko Ružić, Gojko Ščerbo, te Nikola Polić i Vinko-Milan Zulin - polako su se niz okomitu desnu obalu rijeke Neretve spuštali prema površini vode i kraku srušenog mosta u njoj. Strašna huka vode još više je pojačavala napetost sudbonosnih trenutaka. Došavši do razine vode, pred Stevom se pojavila druga nepoznanica. Kako se uspjeti uz lijevi krak konstrukcije i izbiti na njegov vrh, gdje su se četnici u bunkeru ušančili, braneći most?

I dok je Neretva ječala od strahovite pucnjave i sjedne i s druge strane »Grom desetina« se nije kolebala, već korak po korak, kroz pregrade konstrukcije, vješto se provlačila i približavala vrhu mosta. Pod nogama je osjećala studen i orošen čelik, a na leđima hladnoću martovske noći. Odozdo je dopirao šum pjenušave vode, dok su četnički meci zveketali i odbijali se

9) Prema sjećanju S. Opačića dato autoru.

od željezo mosta. Činilo im se, da se noć oteže u beskonačnost, tim više, jer su četnici mitraljeskom vatrom obasipali most. Pogođen je Stanko Skračić, i pao je u Neretvu. Par minuta kasnije ranjena je i Mila Milošević.

Kada je Stevo savladao pregrade mosta i dopuzao do njegovog vrha, našao se pred najtežom nepoznanicom. Most je bio iščupan iz svog kamenog postolja, prevrnut na suprotnu stranu, a do njegovog podnožja bilo je nekoliko metara gdje se moralo skakati. On nije znao što ga dolje čeka: ili provalija, ili voda, ili zemlja? Dvoumljenja nije bilo, prikupio je svu snagu, te odlučno i spretno skočio na zemlju, četnički stražar se toliko iznenadio, >daje jedva promućao - »Stoj«, dok mu je Stevo naredio: »Predaj se ili skači u Neretvu!« - Prasnula je bomba. I onda je još jedna, odjekujući kroz šum vode. Stevo je jurišao prema četničkom utvrđenju, komandujući - »Naprijed, proleteri!«. Kod četnika je nastala gužva i panika. I dok mu je prvi borac Marko Berger pristigao, Stevo je već uspio razbiti četnike u bunkeru, zaplijenivši im jedan teški mitraljez, iz kojeg su po iznenađenim četnicima otvorili brzu paljbu, goneći ih prema tunelu. A četnici, nikako da shvate da su se partizani preko srušenog i branjenog mosta prebacili na lijevu obalu rijeke Neretve. Ubrzo je eksplodiralo još nekoliko ručnih bombi, što je bio znak daje »Grom desetina« uspješno prešla preko mosta, i četi stvorila uvjete da za njom krene.

Druga četa, pod zaštitom Stevine desetine, bez velikih smetnji nastavila je prijelaz preko mosta, a za njom i ostali dijelovi bataljona. Oko pola noći, bataljon se skoro cijeli prebacio preko rijeke i našao se na njevoj lijevoj obali, prihvaćajući žestoku borbu sa četnicima. Time je brigadi i ostalim dijelovima divizije obezbijeden slobodan prijelaz i prebacivanje preko Neretve i dalje prema Prenju i Boračkim jezerima.

Za 3. bataljonom prebacila su se dva bataljona 2. proleterske brigade. Njihov je zadatak bio da što prije izbiju na kosu iznad sela Krstac i tako da se nađu na boku i pozadini četničkih položaja.

Tokom čitave noći četnici nisu primijetili masovno prebacivanje naših jedinica preko Neretve, već su bili uvjereni da se to uspjela prebaciti samo jedna manja grupica partizana. Neprekidno su pozivali na predaju, prijeteci da će naše borce kad svane pobacati u Neretvu.

U svanuće 7. marta, jurišem i mitraljeskom vatrom 3. bataljona i dvaju bataljona 2. proleterske brigade, slomljen je otpor četnika na lijevoj obali rijeke Neretve.

Zatim su se i ostali dijelovi 2. divizije preko mosta prebacivali na lijevu obalu Neretve. Četvrti bataljon 2. dalmatinske i dalje je ostao na obezbjeđenju desnog boka prema Karauli, a pionirska četa VŠ počela je s izgradnjom novog mosta uz konstrukciju srušenog.

Uspjeh 3. bataljona, a naročito njegove 2. čete i »Grom desetine« bio je zaista podvig od naročitog značaja. Nabujala Neretva je savladana, uspostavljen je uži mostobran i tako stvoreni uvjeti za prebacivanje ostalih naših snaga i njihovo napredovanje prema Prenju.

U borbama 6/7. marta, neprijatelj je imao 130 poginulih a mnogo više ranjenih. Zarobljeno je 140 četnika. Zaplijenjena je velika količina oružja i municije, kao i druge vojničke spremne i materijala. Mi smo imali 4 poginula i 17 ranjenih.

Nekoliko naših jedinica bilo je orijentirano na Jablanicu i ovdje prolazilo Neretvu. Gotovo svi ranjenici prebacili su se kamionima u Jablanicu i kada je pješački most bio gotov prešli su na lijevu obalu Neretve.

U bici na Neretvi Operativnu grupu Vrhovnog štaba sačinjavala je skoro polovina boraca iz Dalmacije: u sastavu 2. i 3. divizije; 1. i 2. brigada svaka po 1200 boraca ukupno 2400; 9. dalmatinska divizija, s 3, 4, i 5. brigadom, kao i prištapske jedinice, oko 4000 boraca, i preko 2000 boraca u drugim brigadama, tako je u bici na Neretvi učestvovalo oko 8.400 boraca iz Dalmaciji.

Prelaz preko zavejanog Prenja, marta 1943. godine

Nakon prelaska na lijevu obalu Neretve, 2. dalmatinska brigada, ostala je na položajima oko sela Breze, kao desna pobočnica sve do 11. marta, kada je od Štaba 2. proleTERSKE divizije dobila naređenje da preko Prenja krene u selo Borci gdje je dobila novi zadatak.

O porazu četnika, na mostobranu Neretve i o gubicima koje im je nanijela 2. dalmatinska i dijelovi 2. proleTERSKE brigade, pored ostalog kaže se u izvještaju Štaba 2. proleTERSKE divizije od 8. marta 1943. godine ovo:

»Prema predviđenom planu i primljenoj direktivi, jedinice naše divizije i pridodate prebacile su se na lijevu obalu rijeke, očistile greben iznad Neretve i produžile čišćenje predviđene teritorije i sutradan do 10 sati naši prednji dijelovi izbili su u Gornju Bijelu. U toku čišćenja ove teritorije... kao i zatvaranja pravca iz Mostara i doline Neretve...

jedinice naše divizije na svom pravcu prodiranja razbile su četničke snage. U tim bojevima vođenim jednovremeno protiv udruženih jedinica, njemačkih, talijanskih, četničkih i ustaških, naše jedinice su nanijele neprijatelju gubitke od 130 ubijenih, 105 zarobljenih i veći dio ranjenih. Naši gubici 5 mrtvih i 7 ranjenih.. «¹⁰⁾

Kolona boraca prelazi Prenj, marta 1943.

U razgovoru sa sovjetskim novinarom Konstantinom Simonovim, drug Tito je o tim događajima u dolini Neretve i prijelazu jedinica NOVJ preko porušenog mosta rekao:

10) Zbornik, tom IV, knjiga 11, dok. br. 70.

»... To je bilo za vrijeme IV njemačke ofanzive na Neretvi. Bili smo u planinama opkoljeni sa svih strana Nijemcima i Neretvom pred nama. Mostovi preko rijeke bili su još uvijek u našim rukama. S nama je bilo 4000 teških ranjenika koje sam htio da spasim po svaku cijenu. Borba za planinski klanac vodila se čitav dan. Ako bi Nijemci prodrli u našu dolinu, svi bi ranjenici bili izgubljeni. Čekajući na vijest o borbama, čitavu sam noć sam proveo hodajući po štabu u maloj vodenici. Toj noći, možda, najviše dugujem za sijede vlasi.

Idućeg jutra primio sam izveštaj da Nijemce još zadržavamo. Sada smo morali odlučiti ili da se preko planine prebacimo u Bosnu ili preko rijeke u Sandžak. Ja sam se odlučio za prijelaz preko rijeke, zato što su Nijemci u ovom pravcu bili slabiji. Da bih osigurao uspjeh plana, pribjegao sam jednom lukavstvu. Na iznenađenje naših ljudi naredio sam da se svi mostovi poruše, a jednom odredu naših snaga da napada u pravcu Bosne. Borci su napadali, tukli njemačke divizije... Nijemci su povukli svoje snage s rijeke da bi ih koncentrirali na zapad. Ja sam baš na to čekao. Naredio sam da se podigne novi most preko rijeke i ranjenici su bili bezbjedno prebačeni u Sandžak.

Ako je ova noć bila najteža, trenutak kada sam vidio da je posljednji ranjenik prešao Neretvu, bio je najsretniji kojeg se sjećam.«¹¹⁾

Ove Titove riječi nedvosmisleno ukazuju na težinu situacije u kojoj se s glavnom grupacijom naše vojske i masom teških ranjenika našao na području Prozora i Jablanice. One ujedno potvrđuju genijalnost i dalekovidnost njegove odluke o povlačenju 2. i 3. divizije s Neretve i pravodobno upućivanje prema Gornjem Vakufu, radi suzbijanja jakih njemačkih snaga, koje su prijetile da svakog časa upadnu u dolinu Rame i izvrše pokolj nad našim ranjenicima.

Varka u rušenju mostova uspjela je. Neprijatelj je obmanut i doveden u zabludu o daljnjim Titovim namjerama i dejstvima naših jedinica.

Kada su Talijani i četnici utvrdili daje prelaz naših jedinica preko Neretve u potpunosti uspio, njihova je pažnja bila usmjerena na to da zatvore pravac između Prenja i Neretve, koji izvodi prema istoku, te su u tom pravcu i uputili izvjesne svoje snage, radi sprečavanja daljnjeg napredovanja naših jedinica.

Evo, što o tome kaže Jovan Vukotić:

»Poslije proboja četničkih položaja na lijevoj obali Neretve i razbijanju brigada Lukačevića, Bojevića i Ružića, koje su u panici odstupile u pravcu Glavatičeva, četnička vrhovna komanda je naredila da se četnički komandant Vidačić prebaci sa svojom grupom preko Nevesinja i Kule u rejon sela Bijela, a major Vesković iz Bijelog Polja, preko Prenja, u rejon Borci, ne bi li se zaustavilo nadiranje partizanskih snaga u pravcu Kalinovika. Međutim, major Vesković nije ni pokušao da pođe na ovaj zadatak, izgovarajući se da mu vojska nije »obučena ni nahranjena.

Pošto je razbila četnike na lijevoj obali Neretve i obrazovala mostobran na liniji Jablanica - s. Krstac - s. Javornik - s. Bunari - s. Idbar - planina Ljubina - s. Vidi i s. Nemoje i stvorila potrebne uslove do 9. marta, i prelazak ranjenika, 2. proleterska divizija dobila je zadatak da kao prethodnica grupe divizija, produži nastupanje i uništenje neprijatelja na pravcu Boračko jezero - s. Glavatičevo - Kalinovik.«¹²⁾

11) »Komunist«, broj 416 iz 1965. godine.

12) »Narodna armija« br. 1733/1972.

U toku 15/16. marta, 10. hercegovačka brigada, ojačana s dva bataljona 2. dalmatinske i dijelovima 4. proleterske crnogorske brigade, napala je četnike oko Čičeva, na desnoj obali rijeke Neretve, i zauzela Lipatu, slomivši posljednji otpor četnika oko Glavatičeva. Time je ujedno počeo i boj za Kalinovik.

O prelasku 3. bataljona 2. dalmatinske udarne brigade preko srušenog mosta na Neretvi napisao je njegov komandant Bruno Vuletić, veoma zorno i upečatljivo sjećanje:

»OPET SMO U JABLANICI.¹³⁾ Prethodnog dana četnike smo varkom iznenadili i munjevitim udarom razbili i natjerali na lijevu obalu Neretve. Interesantno je kako oni brzo popunjavaju prostor koji mi napustimo. Tek što smo promarširali kroz Jablanicu prema Rami, četnici su zaposjeli od borbi i bombardiranja porušeni gradić. Posjeli su i preostale talijanske bunkere, očekujući dolazak svojih snaga od pravca Prozora. Našem povratku se nisu nadali. Upravo zbog toga i zahvaljujući obrnuto stavljenim »titovkama« naša prethodnica je u zoru kolonom prišla bunkerima bez pucnjave, a zatim silovito jurnula. Poslije kratke borbe četnici u neredu bježe prema Grabovici i preko Neretve. Zbog panike koja ih je zahvatila pretrpjeli su osjetne gubitke.

Postavljamo osiguranje i osmatrače, a jedinice razmještamo za odmor. Koristimo svaki slobodan trenutak da obnovimo snagu boraca za nove napore koji nas čekaju.

Štab bataljona smjestio se u omanju, tek napuštenu kuću. Ležimo na slami, ali rijetko tko spava. Pričamo o tek minulim borbama kod Imotskog i prema Mostaru. Zabavljamo se i smijemo na račun hercegovačke četničke gospode koja je izišla na položaje da promatraju borbu kod Mostara, ali su, bježeći bezglavo, ostavljala za sobom slamnate šešire, gospodске štاپove za šetnju i dvoglede.

Stiže kurir s porukom da se komandant bataljona odmah javi Štabu brigade. Možda ćemo natrag k Livnu! Obradova me ta misao povratka u već poznate krajeve. Ipak znam da su u pitanju ozbiljne stvari kad me zovu u Štab, u normalnim prilikama to se obično ne radi. Nagadajući stižem do Štaba brigade koji je smješten nedaleko od Jablanice u dolini Rame. Javljam se komandantu Ljubi Vučkoviću. Poslije kratkog uvoda, interesirajući se za stanje bataljona, moral boraca, naoružanje i municiju, odmah prelazi na izdavanje zadatka. Nema vremena za dugačke priče. Poslije kratkog presjeka situacije kod Prozora, Konjica i prema Mostaru, saopćava mi *da je 3. bataljon* određen da u prethodnici brigade, *noću 6. na 7. marta* forsira Neretvu kod porušenog mosta, razbije četničko osiguranje i stvori uvjete za brz prijelaz ostalih snaga na lijevu obalu.

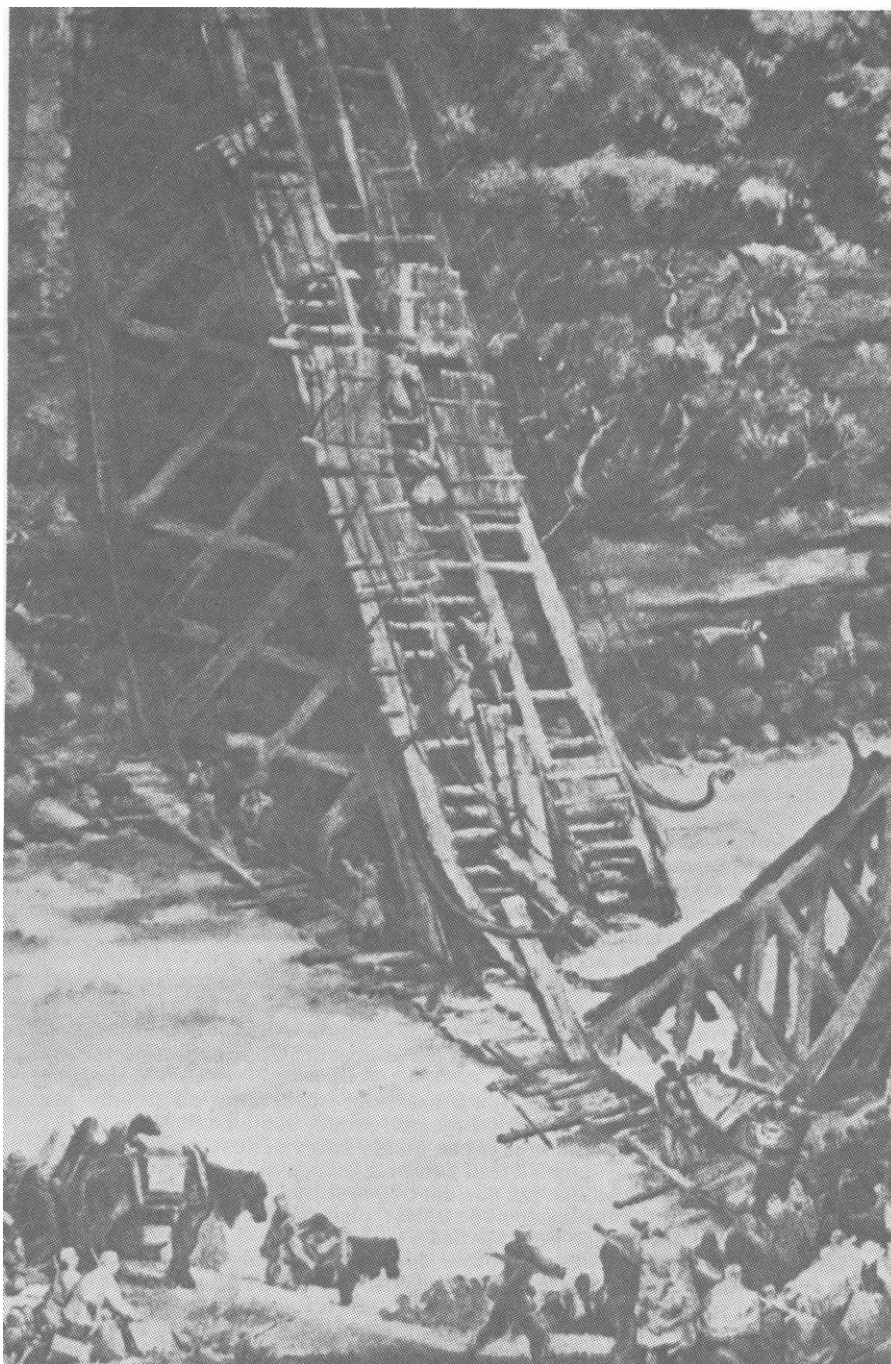
Skreće mi pažnju na sveobuhvatnost priprema, a posebno na pravovremenost izvršenja zadatka. Aluzija je jasna, odnosi se na prošlu noć, kad je bataljon zakasnio izvršavajući naređenje za čišćenje četnika iz Jablanice.

Vraćam se u Štab bataljona, opterećen ozbiljnošću i značajem zadatka koji treba izvršiti. U glavi mi se roje pitanja: Kako i čim to obaviti? Gledam Neretvu kako divlje teče, i sve više razmišljam o srušenoj konstrukciji mosta. Ovo je prvi put da s bataljonom treba forsirati jednu tako opasnu rijeku kakva je Neretva koju neprijatelj brani na samoj suprotnoj obali.

Zaselak okupan jutarnjim suncem i borci bataljona poredili po šljivicima ostavljaju utisak nepomučenog mira. Što sve čovjeku ne padne na pamet! Kao da neprijatelj nije na dohvatu ruke, tu preko kanjona uske rijeke.

S takvim dojmovima i nenađenim odgovorima za dobiveni zadatak ulazim u Štab. U skromnoj seoskoj sobi leže na prostrtoj slami članovi Štaba. Diskusija ne traje dugo. Sve se ideje i misli okreću oko eksplozijom prepolovljene konstrukcije željezničkog mosta. Druge alternative, u stvari, i nema. Odluka već sazrijeva.

13) O. E. n. d. str. 73-78.

Detoni Marjan: *Prelaz preko Neretve, ulje, 1945-1946.*

Sazivam odmah sastanak komandira četa, a osmatračima dajem zadatke za tačno otkrivanje četničkih položaja i bunkera.

U potpunoj tišini izlažem zadatak koji stoji pred bataljonom i odlukom da ćemo rijeku forsirati preko srušenog mosta. Posebno naglašavam potrebu tajnosti priprema, brzinu rada i faktor iznenađenja od čega u ovom slučaju u cjelini zavisi uspjeh. Postavljam pitanje koja će komanda čete dobrovoljno preuzeti da prelazi prva. Svi šute, razmišljaju. Očito je da su svjesni odgovornosti i težine zadatka. Javlja se politički komesar 3. čete Skroza i govori nešto o stanju u njegovoj četi: o teškoćama i problemima. Opet tišina. Razmišljam da ću ipak morati odustati od principa dobrovoljnosti i odrediti četu u prethodnicu, a volio bih to izbjeći.

Najzad javlja se komandir 2. čete Jozo Grubelić i tek primjetno uzbuđenim glasom saopćava da će njegova četa prelaziti prva. Poslije ove izjave, atmosfera je primjetno živnula kod svih prisutnih. Određujem vrijeme i grupu za izviđanje prilaza mosta, same konstrukcije mosta i rasporeda četnika u bunkerima i oko tunela na drugoj strani Neretve. U razgovoru s Grubelićem, komanda utvrđuje da prva grupa koja će prelaziti bude desetina bombaša dobrovoljaca, snabdjevena s dovoljno bombi, rasterećena svega nepotrebnog. Zbog tišine mora prelaziti bosa. Ostale desetine da po redu, noću, u najvećoj tišini budu privučene do mosta i na znak eksplozije prvih bombi da se brzo veru po konstrukciji, dohvataju se lijeve obale i bez oklijevanja nastupaju k tunelu i položajima iznad njega. Ostali će brzo slijediti preko konstrukcije na tu stranu mosta. Prateća oruđa bit će postavljena na desnoj obali i odatle pružiti podršku tek kad se prvi dijelovi domognu lijeve obale.

U određeno vrijeme poslije podne s grupom za izviđanje privlačimo se na pogodno mjesto odakle možemo dobro osmatrati prilaz, most i suprotnu obalu. Stravično izgleda nasip pruge. Veoma strmo, gotovo okomito usjekla se obala do okna dubokog kanjona. Izgleda nam da ćemo se, spustivši se na dno kanjona, moći dohvatiti posnule konstrukcije i verući se preko njezinih rešetki prebacivati se na drugu obalu. Oko sredine, gdje je most prepolovljen, morat ćemo kroz vodu, ali držeći se konstrukcije ipak će se proći. Tu bi trebalo postaviti daske, ali ih nemamo, a kad bismo ih i imali, teško bi ih bez buke mogli postaviti. Teže izgleda na lijevoj obali gdje se konstrukcija odvojila od nasipa i duboko skliznula u kanjon. Ostale su povezane tračnice s pragovima poprijeko, kao viseće ljestvice. Ako pragovi nisu truli, što nemožemo sasvim ocijeniti, onda će se uz njih moći uzverati na nasip.

Na nekoliko metara od ivice nasipa nalazi se bunker sa četničkom posadom i teškim mitraljezom. Izviđanje je potvrdilo da se radi o veoma teškom i složenom zadatku. Detaljno smo izviđali pravac prilaza jedinica do nasipa, mjesto spuštanja s nasipa u kanjon i redosljed kretanja jedinica bataljona. Na čelu će se nalaziti Grubelićeva 2. četa, a u njejoj prethodnici najbolja »Grom desetina« junaka Steve Opačića, omladinca i već prekaljenog borca.

Kad je pao mrak, 3. bataljon se u najvećoj tišini privukao k nasipu, odakle se odvojila Opačićeva desetina i spustila se u kanjon. Spuštanje ide vrlo teško, jer je prilaz veoma strm, a ništa se ne vidi. Na dnu kanjona skida obuću i bosa počinje da se pentra preko srušenog mosta. Na čelu je desetar Opačić. Sobom nosi punu torbicu bombi.

Ležimo na rubu pruženog nasipa u napetom iščekivanju da čujemo prasak bombi, što će biti znak da su Opačić i njegovi junaci uspjeli.

Poslije izvjesnog vremena, koje mi se oteglo kao vječnost, preostali dio Grubelićeve čete počinje da se spušta k dnu kanjona, iz čega zaključujem da se prijelaz Opačićeve desetine ipak odvija. Iza nas, na oko stotinjak metara, postavljen je na nasipu pruge naš jedini minobacač s već uzetim elementima. Njegova posada čeka signal a zatim podrži naše pošto prijeđu rijeku.

Ležimo tako i čekamo prasak bombi. Još jednom u razgovoru prebiremo da li smo sve poduzeli da forsiranje uspije. Razgovor i šumovi od posrtanja i padova pojedinaca pri spuštanju niz nasip gube se u huci Neretve i nema opasnosti da bi nas preko čuli. Silno mi se puši, ali moram odoljeti iskušenju, jer bi i najmanja neopreznost mogla ugroziti cijelu akciju - i više od toga.

Najzad, prvo jedna, a odmah zatim druga eksplozija ručne granate. Uspio je Opačić i njegovi junaci. Oduševljen i obradovan skočih na noge, ote mi se uzvik: »Naprijed drugovi!« Komandant brigade Ljubo Vučković ljutito me pita tko to viče. Radostan zbog uspjeha odgovaram da sam to ja, makar znam da to nije dobro.

Poslije prvih eksplozija bombi na lijevoj obali stupa u akciju i naš minobacač i mitraljezi. Odjekuje kanjon od praska eksplozija i rafala mitraljeza i njihova jeka se odbija o okolne planine. Naš jedini minobacač počinje slati svoje pozdravne salve preko. Upravo kad sam krenuo da se spustim do mjesta prijelaza, čujem jednu eksploziju na nasipu iza nas, negdje oko položaja našeg bacača. Pomislih da četnici odgovaraju vatrom. U tom trenutku stiže kurir i javlja da je punilac na našem bacaču pogrešno okrenuo minu i da je ona eksplodirala, raznijela cijev bacača, od čega ima mrtvih i ranjenih. Teško me to pogodilo, ali nemam vremena da se o tom sada brinem. Žurim na most da ubrzam prebacivanje i da sam predem što prije. Spuštam se k dnu kanjona posrćući i kotrljajući se, da bih na kraju tamo i stigao, na sreću bez posljedica od pada. Noć je tamna kao u rogu. Čujem oko sebe borce koji se s mukom uspinju po rešetkama konstrukcije. Zapinju puške prebačene preko leđa i otežavaju i onako teško veranje. Poneki se oklizne i viseći na rukama pokušava pokretima nogu da se dohvati bilo kakvog oslonca. Pri tome se otme i poneka glasna kletva. Jedan borac 2. čete nije imao snage da se održi na rukama, čuje se pljusak od njegovog pada u divlju maticu rijeke.

Neznam koliko je to veranje trajalo kad rukama napipavam pragove i tračnice što se strmo dižu prema rubu nasipa. Sada znam da smo sasvim blizu lijeve obale. S mukom se penjemo po pragovima uvis kao uz ljestve prislonjene uz zid. Od kretanja boraca pred nama opasno se njišu i škripe tračnice. Balansirajući kao na kopcu, održavamo ravnotežu. Samo da isdrže te ljestve, strepim da se ne odvoje i zajedno s nama ne survaju u dubinu. Upozoravam one koji dolaze poslije mene da na tom mjestu zastanu i po jedan da se penju preko.

Zadihan, iscrpljen, posljednjim naporom hvatam se za kameni rub na kome je ranije počivao most i iskačem na nasip. Kakvo divno osjećanje i olakšanje biti opet na čvrstom tlu! Osvrnem se natrag. Ista slika kao i na polaznoj obali. Crni, od noći neprozirni ponor iz čije dubine se razliježe huka rijeke. Po glasovima koji iz provalije dopiru naslućujem pravac protezanja mosta. I što je još važnije, zaključujem da čete, iako mukotrpno i sporo, ipak prelaze. Forsiranje je uspjelo i glavni i najteži dio zadatka je izvršen. Do svijesti mi dopiru odjeci borbe na koti iznad tunela. To me ne zabrinjava, jer nema sile koja bi nas uspjela odbaciti natrag.

Napuštam most i prolazim pored bunkera uz sam rub nasipa kojeg su još nedavno držali četnici i odatle naš jučer psovali. Ostavljam jednog borca na nasipu i naređujem kamo da upućuje jedinice, a s kurirom žurim na položaj iznad tunela. Tamo borba postaje oštrija, jer su se, izgleda, i četnici malo sredili. Grubelićeva 2. četa je čitava u borbenom stroju. Kada stižem do njih, već su zauzeli stazu koja preko tunela vodi prema Krstaču. Na desnom krilu četa je posjela položaj iza jedne ograde, iznad samog kanjona. Juriši na tom dijelu, zbog malog broja boraca i pojačanog otpora četnika, nisu dali rezultata.

Sada sve ovisi o brzini prelaska ostalih četa - bataljona. Nekako sam začuđujuće siguran da ćemo i to obaviti na vrijeme. Svako malo pristižu grupe boraca s mosta i donose obavještenja kako teče prijelaz. Pričaju kako je teško i stravično bilo veranje i da je još nekoliko boraca palo u rijeku.

Promiče noć ispraćena rafalima mitraljeza i već se počinju nazirati obrisi okolnih planina. Četnici postaju aktivniji i glasniji. Očito se pripremaju za juriš i to čine na veoma bučan način. Ali i 3. bataljon je sav na položaju. Stigla je i municija i Simo Marinković s dva teška mitraljeza. Njemu sam se najviše obradovao. Dok se municija ubrzano dijelila, pokazujem Marinkoviću uzvišicu na lijevom krilu i naređujem da trčeći iznese mitraljeze i municiju tamo, jer cijenim da će s toga uzvišenja moći da bočno tuče po streljačkom stroju četnika. Simo kreće odmah, junak je taj tihi, jednostavan i pouzdan borac.

Borba se sve više razgara i vatra pušaka i mitraljeza sve je jača, prošarana eksplozijom bombi. Osmatram četničke položaje. Grupe četnika, pucajući i vičući

preskaču nisku ogradu naslaganog kamenja i kreću najuriš. Otvaramo vatru; razmak nije veći od stotinu metara. Poneki padaju pokošeni našom vatrom, ali stroj produžava naprijed. I tada oglasi se s čuke lijevo od nas najprije jedan, a onda i drugi mitraljez. Stroj četnika posrnu pod udarom neprekidne vatre s boka, produži još par koraka, kao nošen inercijom, a zatim se rasu i preživjeli počеше bježati. Krenusmo u protujuriš. Pokolebani četnici nisu izdržali naš nalet. Brzo zauzimamo njihove položaje i odbacujemo ih u jednu jarugu, odakle su samo pojedinci uspjeli pobjeći. Neki se pokušavaju prikriti po kamenjaru, ali vidjevši bezizlaznost svog položaja počinju se masovno predavati. Izlaze »bradonje« s dignutim rukama i mole za milost, kao da nam čas prije nisu prijetili da će nas poklati.

Svuda oko razbacana oprema i oružje. Mrtvih i ranjenih ima mnogo. Stravično djeluje prostor poslije bitke.

Bataljon se polako prikuplja i napetost popušta. Odmaramo se sjedeći na kamenju pored staze. Prolaze pored nas dijelovi nekih naših jedinica. Svi nam čestitaju. Zadovoljni smo i sretni što smo ispunili očekivanja.

Poslije predaha od par sati krećemo prema Krstaču i dalje, bogatiji za jedno veliko iskustvo i jednu veliku i dragu pobjedu. Za nama je ostao duboki kanjon Neretve i srušeni most u njenom koritu.«

BORBE ZA KALINOVIK

Druga proleterska divizija, ojačana s tri bataljona 1. proleterske brigade, poslije razbijanja četničkih grupa oko Čičeva i Glavatičeva, dobila je zadatak od Vrhovnog štaba da produži napredovanje prema jugoistoku, i što prije izbije na liniju: Ulog - Obalj - Grajsalići. Njeno desno krilo, odnosno bok prema Mostaru i Nevesinju, štitiće 10. hercegovačka brigada.

U vezi s tim zadatkom i daljnjim uništavanjem četničkih ostataka na pravcu nastupanja, Štab divizije 14. marta, poduzeo je sljedeće:

a) naredio je 2. proleterskoj brigadi, koju je ojačao s 5 minobacača i 1 protutenkovskim topom, da krene pravcem: Glavatičevo, Seljani, Kruševljani, da očisti tu prostoriju od četnika i odbije eventualnu intervenciju neprijatelja iz Nevesinja;

b) 1. proleterskoj brigadi (privremeno pod njegovom komandom), da izvrši pokret pravcem: selo Glavatičevo - Međe i likvidira četnike na položajima Kovanj i Tjeme;

c) 2. dalmatinskoj brigadi, da osigurava zauzetu teritoriju oko Glavatičeva i Foče, sa sljedećim rasporedom: 1. bataljon na prostoru sela Dužana; 2. bataljon na teritoriji sela Latenaca; 3. bataljon na prostoru sela Razića, a 4. bataljon na prostoru sela Glavatičeva, Orašca i Pjevnika.

Dražo Mihailović u vezi s borbama oko Krstača i Glavatičeva, a preko svoga opunomoćnika majora Ostojića, naređuje Baji Stanišiću, komandantu svih četnika oko Glavatičeva da se prodor jedinica NOVJ mora spriječiti pod svaku cijenu i to stalnim napadima.

Neprijatelj je međutim, i ovdje pretrpio ozbiljne gubitke. Jedan dio uspio se povući prema Gacku i Nevesinju, a dijelom na liniju Ulog - Kalinovic. Tim četničkim snagama stiglo je iz Foče i Goražda pojačanje od oko 2000 četnika; tako je Draža Mihailović nastojao da pod svaku cijenu kod Kalinovika zatvori pravac našim snagama i ne dozvoli im prodor prema Foči. Pored toga, Talijani i četnici s tenkovima htjeli su od Nevesinja, da oko sela Kljuna i Presjeke zapriječe pristup našim snagama u Nevesinjsko polje. Te neprijateljske snage bile su međutim razbijene od strane 4. i 5. crnogorske brigade.

U daljnjem prodiranju prema Kalinoviku i uništenju četnika na tom pravcu, 2. proleterska divizija i dalje je nastupala s izvjesnim izmjenama u rasporedu. Naime, 4. proleterska brigada privremeno je izišla iz njenog sastava, obrazujući zasebnu grupu i stavljena pod komandu Štaba 3. divizije, koja je uspješno razbila Talijane i četnike u Nevesinjskom polju, prodirući ka Nevesinju.

Prema naređenju Vrhovnog štaba, 2. proleterska divizija bez 4. crnogorske proleterske brigade, s pridodata tri bataljona 1. proleterske dobila je zadatak da najkasnije 20. marta izbjije na liniju: Huta - Grajsalići i liniju Ulog - Pandurica.

Za izvršenje ovog zadatka, po zapovijesti Štaba 2. proleterske divizije od 19. marta, njene jedinice imale su ovako djelovati:

a) desna napadna kolona - 2. proleterska brigada da likvidira neprijateljski garnizon u Ulogu, a nakon likvidacije očistiti od neprijatelja selo Obaljaj;

b) lijeva napadna kolona - 1. proleterska i 2. dalmatinska brigada, u toku noći 20/21. marta, imaju izbiti na liniju: s. Huta - Grajsalići, s tim da 1. proleterska brigada izbjije u rajon sela Huta - s. Bukovica zatvarajući sve pravce koji vode od Kalinovika preko Hute za Odžake, a 2. dalmatinska da izbjije u rajon Grajsalići - Romani, zatvarajući pravac od Kalinovika i Uloga.

Dvadesetog marta, jutrom rano, 1. proleterska i 2. dalmatinska brigada, izbile su u selo Hotovlje i Bojići, sa zadatkom izviđanja zemljišta i neprijatelja prema Kalinoviku. Međutim, neprijatelj je bio brži od naših jedinica i već se nalazio pred ovim brigadama. Zapažen je na istočnoj strani rijeke Zavale, na Oštrikovcu i V. Glošcu. Budući da su već znali pravac kretanja naših jedinica, četnici su unaprijed isturili svoje snage ispred Kalinovika i okolnih sela, počevši od južnih padina Treskavice pa do sela Uloga, na frontu od preko deset kilometara. Dobro pripremljeni i utvrđeni, sačekali su naše jedinice. Brigade su ubrzano posjedale položaje Prisoje i Kovačevu glavu. Za to vrijeme neprijatelj je s jačim snagama posjeo položaje Česteljevo, dok je s drugim dijelom snaga nastupao prema Treskavici, posjedajući položaje Lukovac - Orla kuk i Kutski grad. Takvim rasporedom neprijatelja, zatvoreni su pravci nastupanja naših brigada prema Kalinoviku.

Preko cijelog dana 20. marta, štabovi brigada i bataljona, vršili su izviđanje neprijatelja prema Humcu i Kalinoviku. Konstatirano je da su četnici jačim snagama utvrdili Humac, Česteljevo i Šiljevicu. U vezi s tim, vršene su pripreme za napad. Sutradan, tj. 21. marta, u samo svitanje četnici su iskoristivši noć i poznati teren, neprimjetno podišli položajima 2. dalmatinske brigade i izvršili napad. Upornom obranom i protujurišem 2. bataljona, četnici su uz gubitke od 3 poginula i nekoliko ranjenih odbijeni. Oko 11 sati, poduzeli su novi napad. Prve napade i juriše izvršio je na desno krilo 2. dalmatinske brigade - na njen 3. bataljon, koji je jakom vatrom i protujurišem odbio nekoliko neprijateljskih napada, nanijevši mu ozbiljne gubitke. No, i pored toga, neprijatelj je tvrdoglavo ponovio još tri-četiri juriša. Naročito oštre borbe prsa u prsa vođene su u rajonu takozvanih »oficirskih rovova«. I pored silovitih juriša četnici nisu uspjeli ovaj bataljon ni za stopu pomjeriti s njegovih položaja. U ovoj borbi posebno se istakla 2. četa na čelu s komandrom Jozom Grubelićem.

U ratnom dnevniku 2. dalmatinske brigade o tome je zapisano.

»... Uočivši da naši borci pripremaju juriš, neprijatelj je upotrebio svoje rezerve, koje su se nalazile u neposrednoj blizini. Najači napad i vatra od strane neprijatelja bila je skoncentrisana na naš 3. bataljon, ali herojsko držanje boraca zadivilo je sve rukovodioce. Neprijatelj je zadržan.«¹⁴⁾

Drugi jak napad, oko 13 sati, neprijatelj je poduzeo na lijevo krilo 2. dalmatinske brigade - na njen 4. bataljon, kojeg je poslije žestoke borbe uz gubitke uspio odbaciti s njegovih položaja. Situacija je bila više nego kritična. Ovladavanjem položaja ovog bataljona neprijatelj bi uspio odbaciti sve naše snage s njihovih položaja i nabaciti ih u jarugu, tako da bi posljedice bile velike, ali energičnom intervencijom 2. bataljona 1. proleterske brigade, na čelu sa zamjenikom komandanta Vojom Grujićem koji se svom snagom i hrabrošću bacio na neprijatelja baš u momentu kada je ovaj izbijao na napuštene položaje 4. bataljona, opasnost je otklonjena, jer je jurišem ovog bataljona neprijatelj uz velike gubitke zbačen s položaja, ostavljajući na njemu preko 50 mrtvih, među kojima i tri oficira. Tako je teška situacija za 1. proletersku i 2. dalmatinsku brigadu bila otklonjena. Gubici 2. bataljona bili su - ranjenih 9 i poginulih 8 boraca i starješina. To je bio veliki gubitak za ovaj bataljon.

Druga dalmatinska brigada, također je pretrpjela u ovoj borbi velike gubitke. Oko 30 poginulih i nekoliko ranjenih boraca i starješina izbačeno je iz stroja.

Iako je u ovim borbama i jurišima slomljena udarna moć neprijatelja, on se u toku noći 21/22. marta, s prikupljenim snagama, kradimice kroz mrtve uglove, privukao našim položajima i svom se snagom bacio na naše bataljone. Bila je to masa, koja se nije mnogo obazirala na vatru naših jedinica ni na gubitke koje je trpjela. Jurišali su, a naši bataljoni su ih vraćali, a oni su opet na položaje izbijali i tako redom nekoliko puta. Svi pokušaji i upornost neprijatelja da svoje stanje na položajima popravi, uz osjetne gubitke po njega, bili su odbijeni. Zauzeti su položaji: Siljevac, i Vel. Glazač, ali ih naši bataljoni nisu mogli dugo održati u svojim rukama, jer su s jugozapadnih obronaka Treskavice trpjeli žestoku vatru neprijatelja.

Neprijatelj: četiri vasojevičke brigade, jurišni odred zloglasnog »vojvode« Pavla Đurišića, dvije sandžačke i dvije bosanske četničke brigade - sve u jačini preko 2000 četnika, pred zoru su s Treskavice, otpočeo rokirati prema selu Vrhovina.

Kako je ljudstvo naših brigada bilo potpuno iscrpljeno, borci su padali u nesvijest od gladi i umora, jer su se svih dvadeset i četiri sata borili i proveli u snijegu bez sna i hrane, a pored toga, bataljoni su uslijed velikih gubitaka brojno oslabili. Bojeći se da neprijatelj, koji je zaobilazio lijevo krilo 1. proleterske, ne proдре prema selu Odžacima, i dublje u našu pozadinu i tim dovede u opasnost ranjenike i ostale pozadinske naše jedinice, to su se na prijedlog štabova brigada a po naređenju Štaba divizije, 22. marta, u jutro, 2. dalmatinska i 1. proleterska brigada -- povukla na desnu obalu rijeke Vrhovine, neznajući da su neprijatelju nanijele teške gubitke i udarce. Nedostajalo je samo još malo napora našim bataljonima do potpunog poraza neprijatelja, jer je već bio slomljen i demoraliziran. Bježao je glavom bez obzira, ostavljajući na bojnopolju preko 150 mrtvih i više ranjenih

14) Obrad Egić, n. d. str. 82-83.

četnika. No, desilo se ono što se u ratu vrlo rijetko dešava, da su se naše dvije brigade pred potučenim neprijateljem povukle.

Odluka, da se brigade u zoru 22. marta povuku sa svojih položaja, bila je pogrešna. Jačinu neprijatelja s kojim su brigade vodile borbu, štabovi nisu poznavali. Gubitke i težinu udarca, kojeg su brigade nanijele neprijatelju, također se u štabovima brigada nije znalo. Nedostajalo je tješrije suradnje i sadejstva između naših jedinica u napadu, a naročito s 2. proleterskom brigadom. Veza je također izostala, jer se na ovom izrazito planinskom i teško prohodnom zemljištu održavala isključivo pješacima kuririma.

Borba na sektoru Kalinovik spada među najteže borbe koje je 2. dalmatinska brigada do tada vodila. No, i pored toga, što je neprijatelj bio brojno nadmoćniji, odmorniji i u borbi vrlo uporan, 2. dalmatinska uz pomoć dijelova 1. proleterske brigade, uspješno je izvršila svoj zadatak. A 3. bataljon 1. proleterske brigade, svojom hrabrošću, odvažnošću i upornošću, naročito su se istakli.

Dakle:

1. Četvrti i 6. bataljon 1. proleterske brigade, 20/21. marta, zauzeli su Ulog.

2. Druga dalmatinska i tri bataljona 1. proleterske brigade, 21/22. marta, na položajima: Kumac, Oštrikovac, Kovačeva glava i Siljevac (4-6 km sjeverozapadno od Kalinovika) porazila je četnike, i našim jedinicama osigurala slobodan ulazak u mjesto Kalinovik.

3. Druga proleterska brigada, 20. marta zauzela je Obalj, a 23. marta Kalinovik, zaplijenivši od četnika dvije haubice.

4. Četnici su bili poraženi, a našim jedinicama otvoren put prema Foči i dalje u Sandžak i Crnu Goru.

Rezultat borbe na sektoru Kalinovik: 20-23. marta bio je:

Neprijateljski gubici: poginulih oko 200, ranjeno oko 180 i zarobljeno preko 50 četnika. Zaplijenjen je veliki broj oružja i municije, kao i dvije haubice.

Naši gubici: poginulih 35, ranjeno oko 100 boraca i starješina. Među poginulima - bili su: Slobodan-Bondo Macura, politički komesar 1. bataljona 2. dalmatinske brigade, Mijo Martinac, pomoćnik političkog komesara 2. bataljona iste brigade i Vojo Grujić, zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade. Ranjeni su pored ostalih: Srećko Banić, komandant 4. bataljona 2. dalmatinske brigade, Sredoje Urošević, načelnik štaba 2. proleterske brigade i Dragi Jovanović, komandant 1. bataljona iste brigade.

Boj kod Kalinovika bio je najoštrij i najodsudniji s četnicima u 4. ofanzivi. Tu su potučene njihove najelitnije jedinice. Nihov poraz je djelo 2. dalmatinske i 1. i 2. proleterske brigade.

Boj Kalinovik - kao što kaže Đuro Kladarin - »Bio je naša treća pobjeda nad četnicima u Četvrtoj ofanzivi. Onaj na Neretvi i kod Glavatičeva i Zaborana za nekoliko dana proćuo se po čitavoj Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku. Mase prisilno mobilisanih četnika napuštale su svoje jedinice i bježale kućama, predajući se i bacajući oružje. Raspadanje četničke vojne organizacije, opća demoralizacija i rasulo po svim jedinicama u Hercegovini odvijalo se nezadrživo. Uz Dražu Mihailovića i njegove komandante ostajalo je sve manje vojske, i to mahom ono što je ogrezlo u izdaji i zločinu

- gradski i seoski šljam, koji nikad ni u koje vrijeme nije bio za slobodu i napredak svoje zemlje.«¹⁵⁾

Borbe 2. dalmatinske za Kalinovik i poraz četnika na tom sektoru do sada nije detaljnije opisano. Namjera nam je, da ovim jasnije čitaocima istaknemo neke elemente o prodoru 2. proleterske divizije od Neretve do Kalinovika i uloge 2. dalmatinske brigade u razbijanju četničkih jedinica na prilazima Kalinoviku.

O šestomjesečnim borbama 2. dalmatinske brigade i do njenog izbijanja na područje Kalinovika, kao zaključak, moglo bi se reći slijedeće:

1. Kao novoformirana jedinica, bez dovoljno borbenog iskustva, ušla je u sastav 2. proleterske divizije, i to među dvije već proslavljene brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije - 2. i 4. proletersku, te odmah ušla u oštre borbe i napore marševe što ih je tada vodila 2. proleterska divizija. Iako je ovim počašćena, na brigadu se sručio ogroman teret i odgovornost. Naime, u izvršavanju zadataka nije mogla zaostajati iza 2. i 4. proleterske brigade, koje su za sobom imale vojno-političko iskustvo. To se moralo nadoknađivati krajnjim naporom svih faktora u brigadi kako bi se u izvršavanju zadataka išlo usporedo s navedenim brigadama, jer operativna uloga 2. proleterske divizije bila je više nego teška. Izvršavanje dobivenih zadataka, nije moglo biti ni govora o olakšicama ni za jednu njenu jedinicu.

2. U borbama s ustašama oko Livna, Duvna, Kupresa i Posušja, kao i onima ranijima s Talijanima i četnicima oko Knina i Bosanskog Grahova, brigada je s uspjehom izvršavala dobivene zadatke, a u borbama na prilazima Mostaru, upravo je postigla izvanredne rezultate.

3. Uspješan prijelaz preko Neretve i razbijanje četničkih snaga na njevoj lijevoj obali, obezbijedio joj je zasluženi ugled kod svih jedinica Operativne grupe VŠ, a tim je opravdala i povjerenje koje je Vrhovni komandant drug Tito imao kad ju je svrstao u 2. proletersku diviziju.

4. Borbe s četnicima oko Glavatičeva, kao i ove u razbijanju elitnih četničkih brigada na prilazima Kalinoviku, pokazale su da brigada nimalo ne zaostaje iza ostalih jedinica u diviziji i da je izrasla u solidnu borbenu jedinicu NOV, osposobljenu za samostalno izvršavanje teških i kompliciranih zadataka.

5. I pored toga što je brigada navedene borbe izvodila s brojno jačim i tehnički opremljenijim neprijateljima, na područjima ekonomski siromašnim i u zimskim uvjetima, slabe odjeće i nedovoljne prehrane, kao i loših smještajnih prilika, ona je sve to stojički podnosila. Zahvaljujući velikoj brizi i pravilnoj politici partijske organizacije, komandi četa, bataljona i viših štabova, brigada nije bila zahvaćena pjegavim tifusom, ali je uslijed gubitaka, koje je imala u toku 4. neprijateljske ofanzive, i ranije, brojno oslabila.

15) Đuro Kladarin: »Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive«, - Zagreb 1956. godine, str. 261.